

Tilburg University

Kansrijkheid en economische potentie

Boekema, F.W.M.; Oerlemans, L.A.G.; Hendriks, A.J.

Publication date:
1987

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):

Boekema, F. W. M., Oerlemans, L. A. G., & Hendriks, A. J. (1987). *Kansrijkheid en economische potentie: Top-down en bottom-up analyses*. (Research memorandum / Tilburg University, Department of Economics; Vol. FEW 294). Unknown Publisher.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

STAD
BRABANT

POSTBOX 90153
5000 LE TILBURG
THE NETHERLANDS

KANSRIJKHEID EN ECONOMISCHE POTENTIE:

Top-down en bottom-up analyses

Dr. F. Boekema

Drs. L. Oerlemans

Prof. Dr. A.J. Hendriks

FEW 294

DEPARTMENT OF ECONOMICS
RESEARCH MEMORANDUM

KANSRIJKHEID EN ECONOMISCHE POTENTIE:

Top-down en bottom-up analyses

Dr. F. Boekema

Drs. L. Oerlemans

Prof. Dr. A.J. Hendriks

FEW 294

Tilburg, december 1987

INHOUDSOPGAVE.

Inleiding	pag. 1
Economische potentie	" 2
Evaluatie	" 7
Bottom-up benadering	" 8
De financiële ratio-analyse	" 10
Empirische toepassing van de ratio-analyse	" 14
Tot besluit	" 14
NOTEN	" 17
BIJLAGEN	pag 18 e.v.

A: Standaard Bedrijfsindeling 1974.

B: Kansrijke hoofdaandachtsgebieden en activiteitsvelden. (Adviescommissie inzake de voortgang van het industriebeleid: Commissie Wagner)

C: Overzicht perspectiefvol geachte marktgebieden in de dienstensector. (Commissie Oostenbrink)

D: Overzicht van "kansrijk" geachte bedrijfs(sub)groepen uit de Standaard Bedrijfsindeling. (S.B.I.- C.B.S.)

E. Kansrijk geachte bedrijfs(sub)groepen ontleend aan het Eindrapport van de Stuurgroep Dienstenonderzoek, Ondernemen in Diensten, 1983.

KANSRIJKHEID EN ECONOMISCHE POTENTIE: top-down en bottom-up analyses.

INLEIDING.

In de afgelopen jaren is er een groeiende belangstelling aan het licht getreden voor de sociaal-economische potenties van regio's, voor de kansrijkheid van sectoren en bedrijven en voor succesvol ondernemerschap en management. Er zijn diverse methoden ontwikkeld om het economisch potentieel en de kansrijkheid te bepalen. Deze methoden laten een grote verscheidenheid aan uitkomsten zien. In dit artikel zullen we enkele bestaande methoden kritisch tegen het licht houden. Vervolgens zullen we een (nieuwe) analysemethodiek voor het meten van kansrijkheid presenteren. Deze methode - de financiële ratio-analyse - voegt naar onze mening een dimensie toe aan de bestaande meetmethoden. De daarin gehanteerde invalshoek wordt met name op micro-niveau geöperationaliseerd. Met andere woorden ;het is een bottom-up benadering. Een dergelijke benadering voorziet in de leemten en hiaten die de gangbare methoden - meest macro-benaderingen (top-down) - opleveren. Hieronder zullen we dit nader toelichten.

ECONOMISCHE POTENTIE.1)

Het begrip economische potentie is de laatste jaren in vele publicaties naar voren gekomen. Daarbij is het niet altijd even duidelijk wat met het begrip precies bedoeld wordt. In veel gevallen wordt gedoeld op de mogelijkheden van een gebied om in de toekomst economische groei en ontwikkeling te realiseren. Inderdaad zijn er in nagenoeg iedere regio wel bepaalde potenties aanwezig waarmee onder bepaalde voorwaarden tot welvaartsverhoging gekomen zou kunnen worden. Maar waaruit de potentie verder bestaat blijft nogal eens onduidelijk.

Naar onze overtuiging is een betere benadering om ervan uit te gaan dat de economische potentie omschreven kan worden als het samenspel van regio en/of bedrijfskenmerken dat het betreffende gebied een voordeel verschaft ten opzichte andere regio's met betrekking tot het realiseren van een bepaalde vorm van economische ontwikkeling.

Hieraan zijn drie aspecten te onderscheiden. In de eerste plaats een ruimte-aspect; het begrip economische potentie is gebonden aan de mogelijkheden van een bepaald (geografisch) gebied en de mate waarin onder andere het aanwezige bedrijfsleven deze regionale mogelijkheden weet te benutten. In de tweede plaats is er een tijdsaspect. Economische potentie verwijst naar een toekomstige situatie waarin een bepaalde vorm van economische ontwikkeling al dan niet wordt gerealiseerd. In de derde plaats is er een keuze-aspect. De invulling van het begrip economische potentie is gebonden aan de keuze voor een bepaalde vorm van economische ontwikkeling. Daarnaast moet rekening worden gehouden met het feit dat er niet alleen factoren zijn die economische ontwikkeling van een regio bevorderen, maar dat er ook factoren zijn die deze ontwikkeling kunnen afremmen.

Bij het opsporen van de economische potenties van een regio kan er van twee ingangen gebruik worden gemaakt. De kenmerken van een regio kunnen als ingang worden genomen of de kenmerken van het aanwezige bedrijfsleven kan als ingang dienen. Bij beide benaderingswijzen wordt dan gekeken welke uitwerking zij hebben op een specifieke grootheid. De keuze van de ingangen is afhankelijk van het aspect van de regionale economische ontwikkeling dat men wil bekijken. Tot op heden is er nog geen enkele methode ontwikkeld die beide ingangen integraal in de analyse betreft

Een van de methoden om economische potenties op te sporen is de signaleringsmethodiek kansrijke activiteiten, ontwikkeld door TNO.²⁾ Voor de keuze van deze methode zijn een aantal argumenten te noemen, te weten;

- de methode zoekt aansluiting bij het werk van de Adviescommissie inzake de voortgang van het industriebeleid, kortweg de Commissie Wagner en bij de Stuurgroep Dienstenonderzoek, de Commissie Oostenbrink.

De methode die door TNO is ontwikkeld leidt ertoe dat de door beide commissies algemeen geformuleerde kansrijk geachte bedrijvigheid wordt vertaald in regionale informatie daarover.

- uit een onderzoek van de Vereniging van Kamers van Koophandel en Fabrieken en het Ministerie van Economische Zaken blijkt dat de als kansrijk aangewezen bedrijvigheid op een aantal indicatoren, zoals

export-, omzet- en investeringsontwikkeling, een positievere score behalen dan de niet-kansrijk geachte ondernemingen. Hieruit komt naar voren dat de TNO methode relevante informatie aan het licht kan brengen.

In de TNO methode wordt kansrijkheid toegekend aan die activiteiten waarvan men belangrijke technologische vernieuwingen en groei van de produktie verwacht. Dit kan zowel betrekking hebben op produkten, als op diensten en produktietechnieken. De mate waarin nu kansrijke activiteiten in een bepaalde regio voorkomen, is medebepalend voor de ontwikkelingsmogelijkheden van dat gebied.

Wordt deze omschrijving gekoppeld aan de eerder in dit artikel geformuleerde omschrijving van economische potentie, dan kan er geconcludeerd worden dat het begrip kansrijke activiteit een geöperationaliseerde invulling is van het begrip economische potentie. De drie eerder genoemde aspecten komen er in terug:

- het ruimte-aspect; het gaat om bedrijvigheid in een bepaalde regio
- het tijdsaspect; er wordt gekeken naar die activiteiten waarvan in de toekomst vernieuwing en groei verwacht wordt.
- het keuze-aspect; er wordt gekozen voor een bepaalde invulling van het begrip economische groei, namelijk groei van de regionale produktie.

Na deze uiteenzetting over de begrippen economische potentie en kansrijke activiteit, gaan we nu over tot de beschrijving van de methode. De eerder genoemde Commissies Wagner en Oostenbrink hebben aangegeven welke economische activiteiten als perspectiefvol kunnen worden betiteld voor de economische ontwikkeling. Voor het opsporen van die activiteiten is door de Commissie Wagner een onderzoeksaanpak ontwikkeld. Deze bestaat uit een getrapte benadering, waarbij de criteria worden aangescherpt. In de eerste stap worden op basis van aansluiting bij bestaande bedrijvigheid, het bestaan van een thuismarkt en de aanwezigheid van bestaande expertise en kennis, 14 hoofdaandachtsgebieden geformuleerd. De tweede stap geeft binnen de hoofdaandachtsgebieden ruim 50 activiteitenvelden die worden geselecteerd op basis van marktperspectief, internationale concurrentiepositie, toegevoegde waarde, betalingsbalansbijdrage en de trend in technologie. Per activiteit kunnen nog projecten gekozen worden, een derde stap die tot op heden nog niet is uitgewerkt.

Door de Stuurgroep Dienstenonderzoek zijn perspectiefvolle marktgebieden binnen de dienstensector aangegeven. Men richt zich hierbij op die activiteiten waarvan in het algemeen een stuwende werking uitgaat. Dat wil zeggen waarvan de activiteiten zich uitstrekken buiten de lokale markt, terwijl ook een extra inkomen wordt gegenereerd. Dit heeft geleid tot de aanwijzing van een negental marktgebieden waarin mogelijkheden voor ontwikkeling bestaan.

Vanuit deze perspectiefvol geachte activiteitenvelden wordt door TNO gepoogd een vertaling te geven in vestigingen van kansrijke ondernemingen. Hiervoor zijn verschillende stappen noodzakelijk. Allereerst moeten de afzonderlijke activiteitenvelden worden vertaald naar bedrijfsgroepen en -subgroepen volgens de Standaard Bedrijfsindeling (SBI) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Als deze vertaling heeft plaatsgevonden, dan moet met gebruikmaking van bepaalde databestanden geprobeerd worden tot vaststelling van ondernemingen/vestigingen binnen deze bedrijfs(sub)groepen te komen.

De eerste stap, de vertaling naar de SBI-code, levert verschillende problemen op. Deze problemen hebben te maken met de aard van de SBI-code. Met deze code wordt getracht bedrijfseenheden bij elkaar te brengen die qua economische activiteit homogeen van karakter zijn. Het is dus een indeling naar de aard van de economische activiteit, die wordt gekenmerkt door het voortgebrachte produkt, de in het productieproces gebruikte grondstoffen, alsmede de aard van het productieproces.

Een van de problemen die de SBI geeft, is dat zij met haar indeling in bedrijfssubgroepen in veel gevallen nog te grof is om kansrijke ondernemingen op te sporen. Daarom moet na een eerste selectie van bedrijven nog verder gezocht worden. Een ander probleem is dat sommige kansrijk geachte activiteitenvelden moeilijk in te passen zijn in de SBI-classificatie. Tenslotte is er de moeilijkheid dat de bedrijfseenheden die ingedeeld worden volgens de SBI, in andere gegevensbestanden vaak gedefinieerd zijn als vestigingen. Binnen een enkele vestiging kunnen echter meerdere, verschillende, activiteiten plaatsvinden.

Concluderend kan gesteld worden dat de SBI-classificatie een gebrekkig hulpmiddel is. Echter in de huidige situatie is het gebruik ervan onontkoombaar.

Vanuit de indeling in kansrijk geachte bedrijfs(sub)groepen moet er een vertaling plaatsvinden naar concrete kansrijke vestigingen. Dit kan met behulp van verschillende gegevensbestanden. Aan deze bestanden moeten een aantal eisen gesteld worden;

1. Zij moeten gegevens over individuele ondernemingen bevatten.
2. Naast naam, adres en woonplaats moeten ook gegevens over de aard en de omvang van de activiteiten zijn opgenomen.
3. Zij moeten verder;
 - Alle sectoren van kansrijke activiteiten omvatten
 - Alle grootteklassen van kansrijke activiteiten beslaan.
4. De gegevens moeten recent, betrouwbaar en op relatief eenvoudige wijze toegankelijk zijn, en voor alle vestigingen een vergelijkbare actualiteit bezitten.

Aan deze eisen lijkt het best voldaan te worden door de gegevens van de N.V. Databank van de Vereniging van Kamers van Koophandel en Fabrieken. Dit gegevensbestand heeft als voordeel dat ze zeer gemakkelijk toegankelijk is. Het is echter nog niet voor alle variabelen compleet. Er zijn namelijk nogal wat niet (meer) bestaande bedrijven in de Databank opgenomen, zodat er wat ruis in het bestand zit.

Deze ruis bestaat uit;

- vestigingen die ten onrechte in het bestand zijn opgenomen, omdat zij niet meer bestaan of nauwelijks activiteiten hebben. Dit betreft waarschijnlijk in hoofdzaak kleine vestigingen (minder dan 10 werkzame personen);
- de vestigingen in een SBI-groep, die ten onrechte als kansrijke vestiging zijn getypeerd en omgekeerd die wel kansrijk zijn maar niet in een als kansrijk getypeerde subgroep zijn geclassificeerd.

Om deze ruis te verminderen kan men de selectie van de Databank vergelijken met de bedrijven die zijn opgenomen in de adresboeken "ABC voor handel en industrie" en "Kompass" en de selectie van kansrijke bedrijven die daaruit te maken is. Dit geeft een inzicht in de aard en de omvang van de ruis per bedrijfssubgroep, en geeft aan welke kansrijke bedrijfssubgroepen verwijderd dan wel toegevoegd kunnen worden. Na deze

schoning resulteert een beeld van de aanwezigheid van kansrijk geachte activiteiten in een bepaalde regio.

Over de voor- en nadelen van de gebruikte methode wordt door Roelofs en Wever opgemerkt 3); "De methode neemt de bedrijveningang in ogenschouw. De gegevens zijn afkomstig uit het bedrijvenbestand van de N.V. Databank, hetgeen inhoudt dat ze tamelijk recent en op alle gewenste niveaus beschikbaar zijn. De benadering gaat uit van perspectiefvolle vestigingen, waarvan de ruimtelijke spreiding wordt bepaald. De methode is beschrijvend in plaats van verklarend. Het voordeel van de benadering is dat aan de hand van de aanwezigheid van kansrijk geachte bedrijven, ontwikkelingsmogelijkheden worden onderkend. Daar staan als nadelen tegenover, dat louter bestaande bedrijven als uitgangspunt worden genomen, dat er vraagtekens gezet kunnen worden bij de invulling van kansrijkheid en de vertaling daarvan in SBI-codes, dat regio-kenmerken worden verwaarloosd en dat de oorzaken van de aanwezigheid van kansrijke vestigingen in een bepaald gebied niet worden vastgesteld. Een verdere verfijning en uitbreiding van de methode is noodzakelijk. Daarnaast dient er een koppeling met het gebied resp. het produktiemilieu waarin deze bedrijven gevestigd zijn, tot stand worden gebracht".

Bij het Nederlands Economisch Instituut (NEI) is een methode ontwikkeld waarbij getracht is het innovatieprofiel van regio's te schetsen met behulp van indicatoren van zowel de produktiestructuur als het produktiemilieu. Bij dit zogeheten TRANSFER-onderzoek 4) komen dus zowel kenmerken van de bedrijven als van de regio aan de orde. Via bepaalde geselecteerde indicatoren wordt aldus het innovatieprofiel gekarakteriseerd. In feite wordt via de NEI-methodiek de economische potentie van regio's beperkt tot de mogelijkheid van gebieden om tot (technologische) vernieuwing te komen. De resultaten van deze methode zijn sterk afhankelijk van de gekozen indicatoren en de toegekende gewichten. Hoewel de geschetste benadering een algemeen overzicht van de innovatiemogelijkheid van regio's oplevert, kleven er enkele belangrijke bezwaren aan deze methode. Zo worden de relaties tussen de diverse indicatoren verwaarloosd. Roelofs en Wever stellen 5) "Noch de factoren binnen een innovatieprofiel, noch die tussen de beide (produktiestructuur resp. produktiemilieu) profielen worden met elkaar in verband gebracht. De factoren worden als onafhankelijk van elkaar

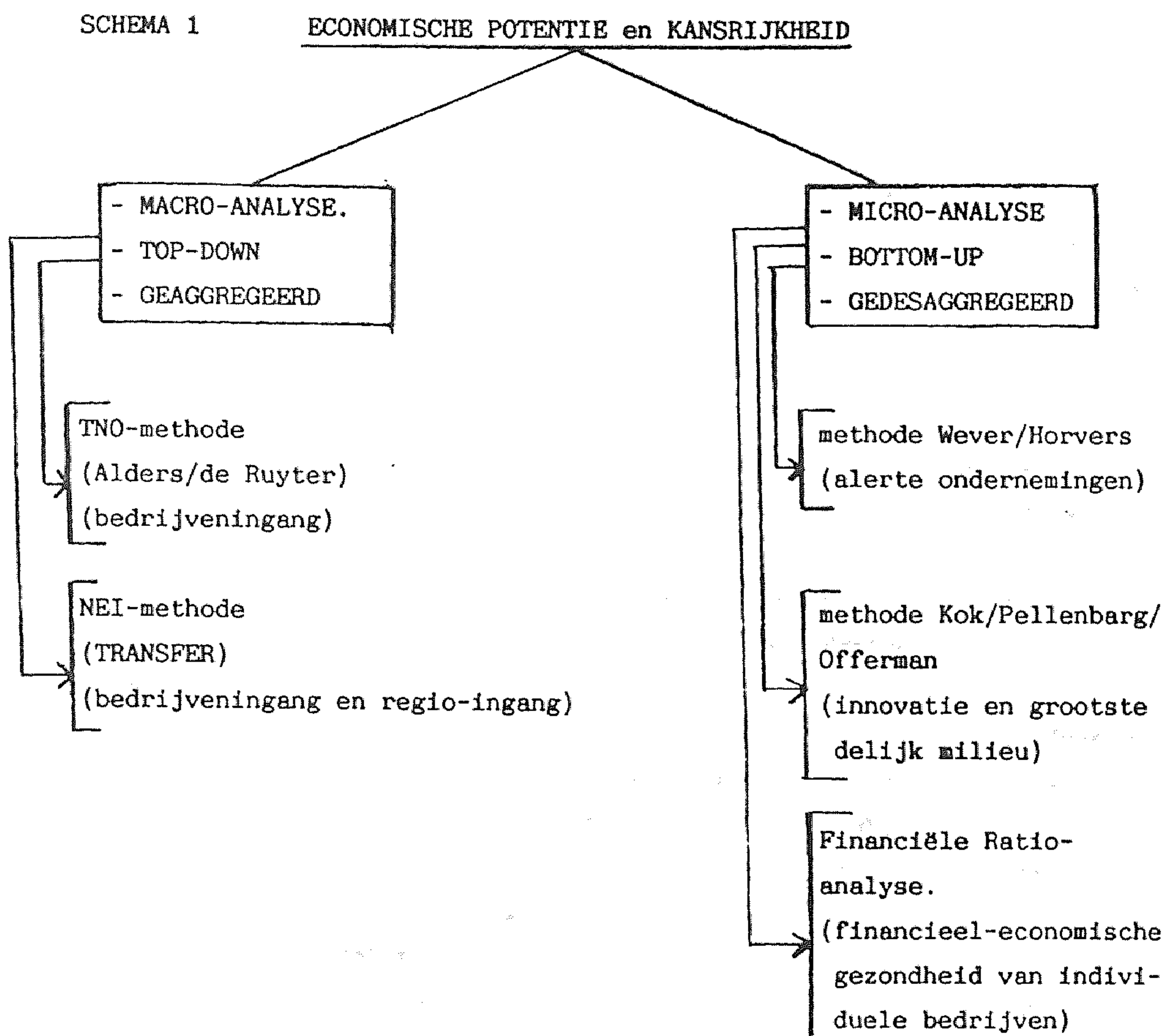
verondersteld, hoewel ze elkaar in werkelijkheid wel degelijk beïnvloeden. Hierdoor gaat het zicht op de economische potentie van gebieden (als interactie tussen regio-en bedrijfskenmerken) enigszins verloren. Een laatste bezwaar betreft het verwaarlozen van het belang van het ruimtelijk niveau bij het analyseren van regionaal-economische potenties. Het COROP-niveau wordt gekozen op grond van de beschikbaarheid van gegevens, waarbij impliciet wordt aangenomen dat dit de ruimtelijke eenheid is waarop de geselecteerde indicatoren voornamelijk werkzaam zijn". Bovenstaande maakt ons inziens duidelijk dat de besproken methode de nodige haken en ogen laat zien.

EVALUATIE

Overzien we de TNO-methode en de door het NEI ontwikkelde methode, dan kunnen we het volgende vaststellen. Bij beide methoden is sprake van een analyse op macro-niveau. Wellicht is het nog beter om de methoden met de termen "geaggregeerde top-down benadering" te karakteriseren. Immers bij de TNO-methode vertrekt men van een indeling van de totale Nederlandse bedrijvigheid in 14 hoofdaandachtsgebieden, van waaruit 50 aandachtsgebieden worden geselecteerd op basis van een trend in de technologie, de betalingsbalansbijdrage, de toegevoegde waarde, de internationale concurrentiepositie en het marktperspectief. Vervolgens kunnen hieruit tenslotte concrete projecten worden geselecteerd.

Ook bij de NEI-methode is sprake van een geaggregeerde benadering van de problematiek. Er wordt immers niet uitgegaan van gedesaggregeerde kenmerken van de individuele onderneming maar van bedrijfskenmerken op sectorniveau. Voorts wordt niet de directe omgeving van de onderneming in de analyse betrokken maar wordt de (arbitraire) ruimtelijke entiteit van de COROP-indeling gebruikt om het (innovatie-)profiel van regio's te beschrijven. Het zal duidelijk zijn dat beide methoden door een te eenzijdige benadering (macro-niveau, top-down) geen volledig beeld van de economische potenties van regio's en de kansrijkheid van bedrijven en sectoren kunnen schetsen. Een bottom-up benadering, waarbij het gedesaggregeerde niveau centraal komt te staan, kan een (geheel) ander licht op deze zaak werpen. Hieronder zullen we dat nader toelichten. Allereerst

geven we in schema 1 weer hoe kansrijkheid en economische potentie via verschillende benaderingen kunnen worden geanalyseerd.

Hieronder zullen we het rechtergedeelte van dit schema (de bottom-up benaderingen) nog eens nader toelichten .

BOTTOM-UP BENADERING.

Horvers en Wever 6) hebben in een uitstekend artikel een bottom-up benadering van het begrip kansrijkheid gepresenteerd. In zijn algemeenheid menen zij dat er onvoldoende rekening wordt gehouden met de ruimtelijke werking van de diverse elementen van het produktiemilieu. Voorts wordt een te gering gewicht toegekend aan het historisch karakter

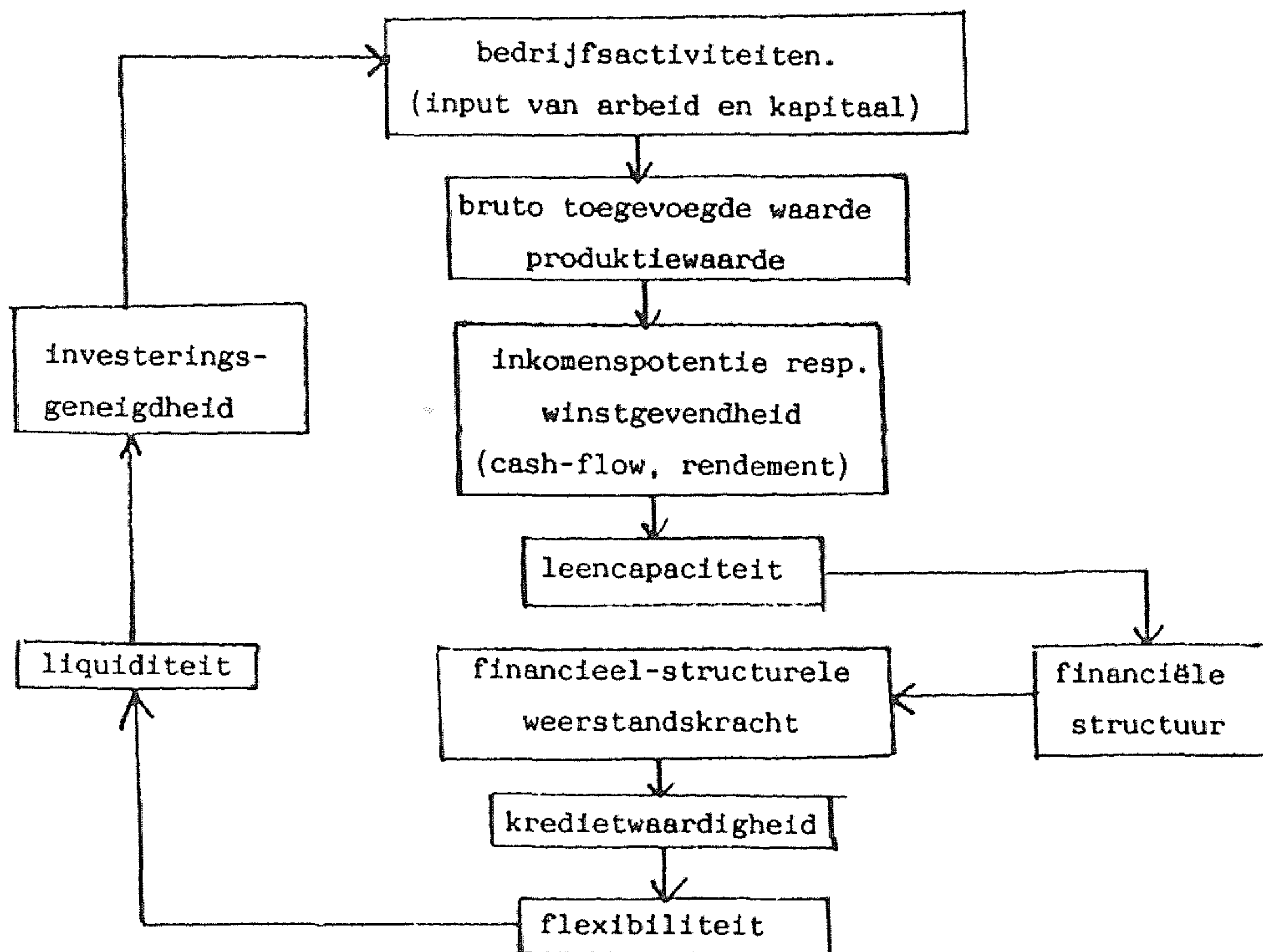
van de vestigingsplaatskeuze. Horvers en Wever gaan van de vooronderstelling uit dat de betekenis van een aantal elementen van het produktiemilieu in waarde afnemen, terwijl daartegenover andere componenten - zoals de kwaliteit van het regionale bedrijfsleven en het organiserend vermogen - juist in betekenis toenemen met betrekking tot de economische potenties van regio's. Zo hebben zij onderzocht hoe de spreiding van zogeheten "alerte ondernemingen" in ons land zich aftekent. Als maatstaf voor alertheid hanteren zij diverse indicatoren die op individuele ondernemingen zijn toegepast, zoals de toekenning van prijzen (exportprijs, verpakkingsprijs, vernieuwend ondernemerschap enz.), de selectie van de 25 grootste kleine groeiers, de toekenning van subsidies en premies voor veelbelovende toekomstige ontwikkelingen enz. De uitkomsten van deze micro-up benadering van kansrijkheid, waarbij de individuele bottom-up benadering geldt, laten een verrassend beeld zien als we ze vergelijken met de uitkomsten van de eerder genoemde TNO- en NEI-methoden. Bij laatstgenoemde scoren de perifeer gelegen provincies Limburg, Friesland, Groningen en Drenthe laag hetgeen geheel conform de heersende beeldvorming is. De micro-benadering van kansrijkheid levert een totaal verschillend beeld op. Genoemde provincies scoren bijzonder hoog als het gaat om de aanwezigheid van alerte ondernemingen. Deze conclusie toont duidelijk aan dat het meten van kansrijkheid via de micro-methode geheel andere uitkomsten laat zien dan de macro-invalshoek. De methode van Kok, Offerman en Pellenburg - die de produkt-, proces-, organisatie-, en marktvernieuwing bij het midden- en kleinbedrijf in het grootstedelijk milieu beoogt te meten, kan gerangschikt worden bij de bottom-up benaderingen. Zij trekken een duidelijke conclusie: "Er is geen duidelijke relatie tussen de eigenschappen van het grootstedelijk vestigingsmilieu en het optreden van innovatie in het midden- en kleinbedrijf. Er schuilen in het grootstedelijk vestigingsmilieu voor het innovatieve bedrijf geen expliciete voordelen, althans niet in de ogen van de ondernemers."7) De benadering van Horvers en Wever spreekt aan, omdat bij deze benadering de feitelijke operationalisering van economische potenties en kansrijkheid bij individuele bedrijven in beeld wordt gebracht. Toch ontbreekt er een dimensie aan hun analyse. De kansrijkheid van een bedrijf en de economische potentie van een regio moeten ook in verband gebracht worden met financieel-economische

aspecten. Ook hierbij kan met name de micro-benadering gehanteerd worden. Een hulpmiddel is de zogenaamde financiële ratio-analyse, die hieronder nader uit de doeken zal worden gedaan. 8)

De financiële ratio-analyse

Financiële ratio-analyse van bedrijven beoogt met een beperkt aantal sleutelkengetallen te komen tot snelle inzichten in de financiële bedrijfsposities en de eventuele verschuivingen daarin. Hierbij wordt er van uit gegaan dat er een relatie bestaat tussen de financiële bedrijfsposities en de samenstelling van de bedrijfsactiviteiten. De kansen op handhaving en uitbreiding van die activiteiten zijn in sterke mate gekoppeld aan de winstgevendheid van de bedrijvigheid, de financierings- en vermogensverhoudingen en het investeringsniveau.

Schema 2: Financiële bedrijfsposities.

Bovenstaande bedrijfskenmerken of -factoren moeten omgezet worden in een aantal bruikbare kengetallen. Bij het ontwikkelen van deze kengetallen wordt uitgegaan van een systematisch verband tussen de bedrijfskenmerken en de bedrijfsactiviteiten. Bovenstaand schema geeft deze verbanden weer. Hierbij wordt uitgegaan van de bruto toegevoegde waarde die een bedrijf genereert. Deze is te definiëren als de waarde van de goederen of diensten die in een bedrijfshuishouding worden voortgebracht (output), verminderd met de waarde van de goederen en diensten die voor deze voortbrenging van elders zijn betrokken (input). Er wordt nu van uit gegaan dat "sterke" bedrijven, in aansluiting op zich wijzigende marktsituaties, er in slagen om een voldoende grote marge tussen output en input te bewerkstelligen. Met andere woorden, de bruto toegevoegde waarde is een maatstaf voor de continuïteit van een onderneming.

De gedachte achter het hiervoor gepresenteerde schema kan als volgt worden ontvouwd. De doelstelling van een onderneming kan worden omschreven als het streven naar waardetoevoeging (genereren van voldoende bruto toegevoegde waarde) om de continuïteit van de bedrijfsactiviteiten te waarborgen. Ongunstige tendenties in deze ontwikkeling plaatsen de beloningsmogelijkheden van de ingeschakelde produktiefactoren in een ongunstig perspectief.

Ook is het mogelijk dat deze negatieve ontwikkelingen, die tot uiting komen in zwaardere drukkende arbeidskosten en interestlasten, via teruglopende cash-flows en rendementen en daarmee verband houdende leencapaciteit, financiële structuren en kredietwaardigheid, dusdanige financiële knelpunten ontstaan, dat de noodzakelijke investeringsactiviteit in gevaar komt.

Als er financiële knelpunten ontstaan, dat wil zeggen er komen fricties met betrekking tot de vermogensvoorziening, dan kan dit leiden tot het achterblijven van de investeringsactiviteit waardoor de aansluiting op de markt deels verloren gaat. Een verdere aantasting van de bruto toegevoegde waarde positie is dan te verwachten. Omgekeerd geldt dat positieve toegevoegde waarde-ontwikkelingen duiden op gunstige perspectieven met betrekking tot de continuïteit.

Hierboven beschreven bedrijfsontwikkelingen kunnen getypeerd worden met behulp van de volgende kengetallen:

<u>Aspecten.</u>	<u>Kengetallen.</u>
bruto toegevoegde waarde	$K1 = \frac{\text{bruto toegevoegde waarde}}{\text{opbrengst.}}$
inkomenspotentie	$K2 = \frac{\text{operationeel inkomen}}{\text{opbrengst.}}$
leencapaciteit	$K3 = \frac{\text{operat. cash-flow} - (\text{interest} + \text{aflos})}{\text{bruto toegevoegde waarde.}}$
financiële structuur	$K4 = \frac{\text{eigen vermogen} + \text{voorzieningen.}}{\text{vastgelegd kapitaal.}}$
kredietwaardigheid	$K5 = \frac{\text{totale interne dekking}}{\text{bruto toegevoegde waarde.}}$
investeringen	$K6 = \frac{\text{investeringen in (werk)kapitaal}}{\text{bruto toegevoegde waarde (t=0)}}$

Bij de definiëring van de kengetallen worden een aantal termen gebruikt die nadere toelichting verdienen. Onder bruto toegevoegde waarde wordt hier verstaan, de bedrijfsomzetten vermeerderd met andere inkomsten zoals deelnemingen en overige baten en lasten, verminderd met de exploitatiekosten (excl. loonkosten, interest en afschrijving). Aldus ontstaat een meeteenheid voor de waardetoevoeging in een onderneming, die een indicator is voor de continuïteit van die onderneming.

Operationeel inkomen kan worden omschreven als de bruto toegevoegde waarde verminderd met de personeelskosten, de afschrijvingen en de dotaties aan de voorzieningen. Gerelateerd aan de opbrengst (=omzet) ontstaat een indicator voor de inkomenspotentie, met andere woorden een getal dat iets zegt over de mate van winstgevendheid van een onderneming.

De leencapaciteit van een onderneming kan worden omschreven als een afspiegeling van de risico-inschatting die het management maakt ten aanzien van de aantrekking van extern vermogen. De verhouding tussen operationele cash-flow, verminderd met de som van de interest en de aflossingen, en de bruto toegevoegde waarde is hiervan een indicatie. De operationele cash-flow is dan te omschrijven als die cash-flow die voortvloeit uit de operaties met de activa en waarop de financiële lasten van de passiva geen invloed hebben. De cash-flow geeft dan aan hoeveel financiële middelen uit de activiteiten zijn voort- of wegvloeid. Met andere woorden het gaat om het verschil tussen de kasopbrengsten en de kaskosten van een bepaalde periode.

De financiële structuur van een onderneming kan in dit kader worden weergegeven door het eigen vermogen plus de voorzieningen te relateren aan het vastgelegd kapitaal. Een bepaald deel van de passiva (namelijk het deel dat geen directe schuld vormt) wordt vergeleken met een bepaald deel van de activa, namelijk het minst liquide deel er van, zijnde de duurzame produktiemiddelen en de deelnemingen. Aldus ontstaat een ratio die aangeeft welk deel van het beschikbare vermogen "vrij" is van financieringslasten.

De kredietwaardigheid is te zien als een afspiegeling van de risico-inschatting ten aanzien van vermogensverstrekking door derden, met name door banken. Bovenstaand kengetal geeft de zelffinancieringsgraad van een onderneming aan. Het kan worden gedefinieerd als de som van de afschrijvingen, de ingehouden winst en de dotaties aan de voorzieningen, gerelateerd aan de bruto toegevoegde waarde.

Uit onderzoek blijkt dat kengetal K2 een belangrijke betekenis heeft. Dit kengetal brengt namelijk op een goede wijze de onderscheiding sterk/zwak tot stand. De kengetallen K4 en K6 hebben de laagste betekenis, omdat zij deze onderscheiding het minst sterk maken. Dit leidt tot de conclusie dat de kengetallen K1 en K2 de beste mogelijkheden bieden. In de eerste plaats omdat de onderscheidende waarde van beide kengetallen groot is, en in de tweede plaats omdat de

kengetallen bruikbaar zijn in het licht van potentieel beschikbare informatiebronnen, namelijk jaarbalansen en resultatenrekeningen. Er bestaat namelijk in een groot aantal gevallen een wettelijke verplichting tot het deponeren van de jaarrekening bij de Kamer van Koophandel.

Empirische toepassing van de ratio-analyse

De mogelijkheid om de financiële ratio-analyse in de praktijk toe te passen hangt geheel af van de beschikbaarheid van de noodzakelijke financieel economische data per individueel bedrijf. In principe behoren deze gegevens gespecificeerd en openbaar beschikbaar te zijn getuige de reeds gememoreerde wettelijke publicatieplicht. In de praktijk blijkt het hier nogal eens aan te schorten. Zo bleek het bij een economisch potentie-onderzoek ten behoeve van de regio Tilburg niet goed mogelijk te zijn om de financiële ratio technieken toe te passen wegens het in onvoldoende mate beschikbaar zijn van betrouwbare financiële gegevens per bedrijf. Met andere woorden; zelfs de wettelijk verplichte openbare jaarstukken bleken in veel gevallen niet voorhanden.

Uit een empirisch onderzoek ten behoeve van van het Economisch Bureau voor het Weg- en Watervervoer hebben W. van Ellinkhuizen en P. Hilferink aannemelijk gemaakt dat met de financiële ratio-analyse een redelijk goed beeld van bedrijven onderscheiden naar sterke en zwakke positie verkregen kan worden. Het blijft echter geboden om met behulp van meer empirisch onderzoekmateriaal de betekenis en waarde van de ratio-analyse ten behoeve van de karakterisering en operationalisering van de kansrijkheid van bepaalde economische ontwikkelingen in de regio nader te adstueren. Daartoe is het dringend gewenst dat de financiële verslaglegging adequaat geschied en openbaar beschikbaar is.

Tot besluit.

Na bovenstaande benadering van kansrijkheid en economische potentie met behulp van top-down en bottom-up benaderingen kunnen we een aantal conclusies op een rijtje zetten. De methodieken die door TNO enerzijds en het NEI anderzijds zijn ontwikkeld om kansrijkheid van regio's en bedrijven te meten hebben veel aandacht getrokken van onderzoekers en

beleidsmakers. Beide methoden gaan uit van een geaggregeerde top-down benadering. Een dergelijke aanpak laat enkele duidelijke hiaten vallen. Zo worden bepaalde bedrijven via de TNO-methode op grond van hun hoofdactiviteit ten onrechte als niet-kansrijk bestempeld, terwijl er best sprake kan zijn van sterk innovatieve perspectiefvolle nevenactiviteiten. Bovendien kan het voorkomen dat een bepaalde vorm van bedrijvigheid sec niet kansrijk geacht wordt, terwijl delen van de bedrijvigheid juist sterk kansrijk zijn (9). Beschouwen we deze bedrijvigheid echter tegen de achtergrond van bepaalde aanwezige produktiemilieu-kenmerken dan behoort een goede kansrijke score tot de mogelijkheden (10).

Bij de NEI-methode wordt de economische potentie van een regio sterk afhankelijk gemaakt van de gekozen regio-grootte (de COROP-indeling). Regionale indelingen die van een kleinere omvang zijn kunnen daardoor minder gunstig scoren. Met andere woorden door het aggregatieniveau op het COROP-niveau te leggen worden bepaalde regionale kenmerken sterk beïnvloed. Zo kan een gunstig beeld op lokaal niveau als het ware afzakken naar een middelbare score door het op COROP niveau te meten en te beoordelen. Bij zowel de NEI als de TNO methode wordt de klassieke Randstadfilosofie onderstreept, dat wil zeggen de Randstad als motor van onze nationale economie. Zowel naar kansrijkheid als naar regionale economische potentie scoort de Randstadregio hoog. De zogenaamde intermediaire zone scoort lager en de perifere regio's scoren het laagst.

Bij de bottom-up benadering verandert dit beeld. De meetmethode die Wever en Horvers hebben ontwikkeld naar de "alerte onderneming" brengt de traditionele Randstadvisie op de helling. Immers uit hun microbenadering bleek dat veel alerte ondernemingen met name in de perifere regio's gevestigd waren. Het onderzoek van Kok, Offerman en Pellenburg trekt ook een duidelijke conclusie over het ontbreken van een oorzakelijk verband tussen de aanwezigheid van expliciete voordelen in het grootstedelijk milieu en de aanwezigheid van innovatieve bedrijven in het midden-en kleinbedrijf.

Door een financiële ratio-analyse kan de financieel-economische gezondheid van individuele bedrijven expliciet in de analyses worden betrokken. Daardoor wordt het mogelijk de begrippen kansrijkheid en

economische potentie direct te relateren aan de economische gezondheid van individuele bedrijven. In het kader van de voortgaande decentralisatie en de noodzaak voor lagere overheden om in de toekomst een eigen sociaal-economisch beleid te voeren is dit ook dringend gewenst. Immers het entameren van een beleid op lokaal en regionaal niveau dient geënt te worden c.q. aan te sluiten bij lokaal/regionaal aanwezige potenties . Het bestaande lokale en regionale bedrijfsleven dat als financieel-economisch gezond kan worden gekarakteriseerd, kan dan een belangrijk basiselement vormen voor een te ontwikkelen beleidstrategie. Een dergelijke endogene beleidsaanpak zal door de lagere overheden geëffectueerd en geoperationaliseerd moeten worden. Indien de kansrijkheid van bedrijven en sectoren en de economische potentie van regio's daarbij ook via de bottom-up benadering wordt geïncorporeerd, ontstaan nieuwe (beleids)mogelijkheden voor de lagere overheden met een duidelijk perspectief.

- (1) Delen van deze paragraaf zijn ontleend aan: Roelofs, B. en E. Wever Regio en economische potentie, Den Haag, 1985.
- (2) Alders, B. en P.A. de Ruijter. De ruimtelijke spreiding van kansrijke economische activiteiten in Nederland, TNO, Apeldoorn, 1984.
- (3) Roelofs en Wever, a.w., 1985, p. .
- (4) NEI, Technologische vernieuwing en regionale ontwikkeling, Rotterdam, 1984.
- (5) Roelofs en Wever, a.w., 1985, p. 70.
- (6) Horvers, A. en E. Wever, De alerte onderneming, in ESB, 26-8-1987, p. 795-798.
- (7) Kok J.,G. Offerman en P. Pellenburg: Innovatieve bedrijven in het grootstedelijk milieu, Groningen, 1985, p. 88.
- (8) Deze financiële ratio-analyse is ontwikkeld door Drs. W. van Ellinkhuizen van de Vakgroep Bedrijfseconomie van de K.U.-Brabant.
- (9) Zo viel bij eerder genoemd onderzoek in Midden-Brabant een industriële onderneming die als hoofdactiviteit onder de textielindustrie gerangschikt werd, buiten de selectie kansrijke bedrijven. Een belangrijke nevenactiviteit -de produktie van brandwerende bekleding- was bij deze methode niet verdisconteerd. Doordat het gehele bedrijf ten onrechte als niet-kansrijk aangemerkt.
- (10) Zo is het goed mogelijk dat de transportsector -die op zich niet-kansrijk genoemd wordt- in een concrete regionale context wel het predicaat kansrijk verdient. Dit laatste kan bijvoorbeeld samenhangen met een gunstige internationale ligging, goede ontsluitingen en de aanwezigheid van internationale verbindingssassen en transportketens.

Bijlage A: Standaard Bedrijfsindeling 1974.

011	Akkerbouw en veehouderij.
012	Tuinbouw.
013	Plantsoenendiensten en hoveniersbedrijven.
014	Agrarische dienstverlenende bedrijven.
015	Jacht.
01	Totaal Land- en tuinbouw.
02	Bosbouw.
03	Visserij.
0	Totaal Landbouw en Visserij.
201	Slachterijen en vleesfabrieken.
202	Zuivel- en melkproductenfabrieken.
205	Suikerfabrieken.
206	Margarine- en oliefabrieken.
207	Groente- en fruitverwerkende industrie.
208	Brood-, Beschuit-, Banket-, Koek-, en Biscuitfabrieken.
209	Cacao, chocolade en suikerverwerkende industrie.
211	Zetmeel en zetmeelderivaten.
212	Veevoederbedrijven.
215	Bierbrouwerijen en mouterijen.
216	Frisdrankenindustrie.
217	Tabakverwerkende industrie.
20/21	Totaal voeding- en genotmiddelenindustrie.
221	Wolindustrie.
222	Katoenindustrie.
223	Tricot- en kousenindustrie.
224	Textielveredelingsindustrie.
225	Vloerbedekkingsindustrie.
226	Textielwarenindustrie (geen kleding).
229	Overige textiel industrie.
22	Totaal textielindustrie.
23	Kledingindustrie.
241	Lederindustrie.
242	Lederwarenindustrie.
243	Schoenindustrie.
24	Totaal leder-, schoen- en lederwarenindustrie.
251	Houtzagerijen en schaverijen.
253	Timmerfabrieken.

257 Meubelfabrieken.
 25 Totaal Hout- en Meubelindustrie.
 26 Papier- en papierwarenindustrie.
 27 Grafische industrie, uitgeverijen.
 28 Aardolie-industrie.
 291/
 294 Chemische grondstoffenindustrie.
 295/
 299 Chemische productenindustrie.
 29 Totaal chemische industrie.
 321/
 322 Baksteen-, dakpannen-, en overige bouwkeramische industrie.
 324/
 325 Cement-, kalk-, betoncementwaren- en kalkwarenindustrie.
 32 Totaal bouwmaterialen-, aardewerk- en glasindustrie.
 332 Stalen buizenindustrie.
 333 Draadtrekkerijen en koudwalserijen.
 334 Non ferro metaalproductenindustrie.
 33 Totaal basismetalaalindustrie.
 340 Gieterijen.
 341 Grofsmederijen, stamp- en persbedrijven.
 342 Fabrieken van schroeven, massadraadwerk, veren, e.d..
 344 Constructiewerkplaatsen niet eerder genoemd.
 345 Metalen meubelenindustrie.
 347 Fabrieken van verwarmings- en kookapparatuur.
 349 Smederijen, oppervlaktebewerkingsbedrijven.
 34 Totaal metaalproductenindustrie.
 352 Fabrik van metaalbewerkingsmachines.
 354 Fabrik van hef- e.a. transportwerktuigen, delf- en graafmachines.
 358 Fabrik van kantoormachines.
 35 Totaal machineindustrie.
 36 Totaal electrotechnische industrie.
 371 Autofabrieken en assemblagebedrijven.
 372 Carrosserie, aanhangwagen- en opleggerfabrieken.
 375 Wagonbouw en spoorwegwerkplaatsen.
 37 Totaal transportmiddelenindustrie.
 38 Totaal instrumenten- en optische industrie.
 395 Sociale werkplaatsen e.d.
 39 Overige industrie.

401 Electriciteitsbedrijven.
 402 Gasdistributiebedrijven.
 403 Waterleidingbedrijven.
 40 Totaal Openbare nutsbedrijven.
 511 Burgerlijke en Utiliteitsbouw.
 512 Weg- en waterbouwkundige bedrijven.
 513 Schilders- en glazenmakersbedrijven.
 514 Stucadoorsbedrijven.
 519 Afwerking gebouwen niet eerder genoemd.
 51 Totaal bouwnijverheid.
 521 Loodgieters-, fitters- en sanitaire installatiebedrijven.
 522 CV- en luchtbehandelingsinstallatie- en isolatiebedrijven.
 523 Electrotechnische installatiebedrijven.
 52 Totaal bouwinstallatiebedrijven.
 61/62 Groothandel.
 63/66 Tussen- en kleinhandel.
 67 Horeca.
 68 Reparatie van gebruiksgoederen.
 61/68 Totaal handel.
 71/72 Spoorwegen en wegvervoer.
 73/74 Zeevaart, binnenvaart en luchtvaart.
 76 Hulpbedrijven vervoer.
 77 Communicatiebedrijven PTT.
 71/77 Totaal transport-, opslag-, en communicatiebedrijven.
 81 Bankwezen.
 82 Verzekeringswezen.
 83/85 zakelijke dienstverlening.
 81/85 Totaal bank- en verzekeringswezen en zakelijke dienstverlening.
 90/91 Openbaar bestuur, defensie, sociale verzekering en erediensten.
 92 Onderwijs.
 93 Medische en veterinaire diensten.
 94 Maatschappelijk werk.
 95/97 Sociale en culturele instellingen en cultuur.
 98/99 Dienstverlenende bedrijven niet eerder genoemd.
 90/99 Totaal overige dienstverlening.

BIJLAGE B

Overzicht van kansrijke hoofdaandachtsgebieden en activiteitsvelden.
(Ontleend aan: Adviescommissie inzake de voortgang van het industriebeleid, verslag van werkzaamheden 2, juli 1982 - januari 1983, p.p. 11-15).

Hoofdaandachtsgebieden en activiteitsvelden	Activiteiten of producten (voorbeelden)
<u>I. Transitio (incl. vervoer en transport)</u>	
- Luchtvervoer	. integratie van het totale (lucht)vervoertraject
- Transitio-informatica- en automatiseringssystemen*)	. software en datanetwerken
- Fysieke distributiecentra	. knooppunten van goederenstromen in weg- en watervervoer
- Goederenbehandelingsapparatuur en koelsystemen	
- Kennisexport	. consultancy met betrekking tot havenaanleg, outillage en exploitatie
- Gebundelde projecten	. distributietechnieken en distributieproductiemiddelen
<u>II. Agrarische en voedingsmiddelenindustrie</u>	
- Primaire producten	. vee . eieren . vis met name als goedkope proteïne ten behoeve van de OESO-landen . groenten en aardappelen met name verdieping van het assortiment ten behoeve van de EEG; aardappelen ook ten behoeve van de OESO-landen . sierteelt
- Voedings- en genotmiddelen	. vleessector . zuivelsector (met name condens naar niet-OESO-landen, kaas, kinder- en diëtvoeding) . aardappelproducten . diverse eetbare producten met hoge toegevoegde waarde waaronder voedingsingrediënten . oliën en vetten . cacao . bier

*) Veelbelovende activiteitsvelden welke vooral zijn gebaseerd op technologische ontwikkelingen.

- Landbouwwerktuigen en machines
 - Machines voor de voedingsmiddelenindustrie
 - Verpakkingen
 - Kunstmest
 - Uitgangsmateriaal vooral in geïntegreerde landbouw- en veeteeltprojecten
 - Meet- en regelsystemen*)
 - Agrarische biotechnologie*)
 - Gebundelde projecten
 - Kennisexport
- . tabaksprodukten met name shagtabak
 - . drankverpakkingen
 - . massief kartonverpakkingen
 - . stikstofrijke stoffen met name ten behoeve van de EEG
 - . fokrunderen
 - . zaad
 - . broedeieren
 - . pootaardappelen
 - . plantenveredeling onder andere via DNA-recombinant-onderzoek
 - . biologische pesticiden
 - . landontwikkeling
 - . ontwikkeling van landbouw- en veeteeltprojecten

III. (Water)bouw en infrastructuur

- Waterbouwwerken
 - Pijpleidingen
 - Baggerwerken
 - Niet traditionele textieltoepassingen gebaseerd op textiel know-how
 - Woningbouw
 - Vliegvelden
 - Kleinschalige energieopwekking en -distributie*) (afhankelijk van energieprijsontwikkeling)
 - Energiebesparing*)
 - Kennisexport
- . havens, wegen, rioleringen
 - . hoofdleidingnetten inclusief financiering
 - . materialen voor dijkverzwaringen, grondstabilisatie e.d.
 - . goedkope woningbouw Nederland
 - . goedkope gesystematiseerde bouw buiten OESO-landen
 - . drinkwatervoorziening met name consultancy
 - . consultancy en verkeersbegeleidingssystemen
 - . lokale energie-opwekking
 - . componenten waaronder motoren en windmolens
 - . verlichtingsindustrie en verlichtingsarmaturen
 - . gasturbine-onderdelen en -onderhoud
 - . warmtepompen (gas)
 - . warmtekrachtinstallaties
 - . klimaatapparatuur met warmte-terugwinning bijvoorbeeld in kassen
 - . planmatige landontwikkeling en -inrichting

*) Veelbelovende activiteitsvelden welke vooral zijn gebaseerd op technologische ontwikkelingen.

IV. Offshore (sterk afhankelijk van energieprijswontwikkeling)

- Ontwerpen en bouwen van exploratie- en exploitatie-equipment . vaste constructies met name in de Europese regio
- Toeleveringen . compartimenten met name voor de wereldmarkt
- . diamantindustrie
- . lastechniek
- . electro- en regeltechniek
- . installatie en transport van exploitatieplatforms
- Pijpleidingsystemen . transport en bevoorrading tijdens exploitatie
- Bevoorrading en verbindingen . automatisering, afstandsbesturing en -regeling
- . telecommunicatie en verkeersregeling
- Consultancy . proef- en ervaringsprojecten
- . waterstaatkundige werken

V. Veredelingschemie

- Produkten met hoge toegevoegde waarde . industriële chemische producten, met name kunststoffen, harsen en lijmen
- . grondstoffen voor gewasbeschermingsmiddelen
- Eindprodukten . verf
- . kunststofverwerking
- Biotechnologie*) . produktietechnieken voor fijnchemicaliën zoals geïmmobiliseerde enzymsystemen, weefselkweek
- Nieuwe materialen*) . sterke vezels
- . composiet plastics
- . speciale plastics, inclusief additieven
- Kennisexport . internationale consultancy ten behoeve van nieuwe produktiefaciliteiten
- Gebundelde projecten . "joint operations" met olieproducerende landen

VI. Kantoorssystemen

- Kopieerapparatuur*) . ook voor tekenkamer en laboratorium
- . facsimile apparatuur zoals originelen scanners en laserprinters
- Kantoorcomputers*) . software-ontwikkeling
- . graphic displays en plotter-systemen
- Documentatiesystemen*) . elektronisch archiveren
- Geautomatiseerde betaalsystemen*)

*) Veelbelovende activiteitenvelden welke vooral zijn gebaseerd op technologische ontwikkelingen. 23

VII. Telecommunicatie en media

- Telefonie-systemen*) . digitale telefoonsystemen
- Tweeweg-kabelsystemen*) . draadloze telefoons
- Communicatienetwerken*) . optische transmissiesystemen
- . datacommunicatienetwerken
- . waaronder breedband, modems-
- . multiplexers, software
- Electronische media*) . multipurpose terminals
- . data base publishing en audio-
- . visuele produkties

VIII. Transportmiddelen

- Wielvoertuigen . trucks met name in de niet-OESO-landen
- . bussen met name toeristenvervoer EEG; met name openbaar vervoer in niet-OESO-landen
- . trailers met name in niet-OESO-landen
- Vliegtuigen korte/middel-lange afstand . vliegtuigen met een hoog brandstofrendement
- Scheepsbouw en bagger materiaal . specialistische produkten

IX. Medische technologie

- Doorlichtingsapparatuur*) . computer-tomografen en nuclear magnetic resonance apparatuur
- . specialistische subsystemen waaronder ultrasone apparatuur, digitale radiografie
- Hulpmiddelen voor revalidatie*) . apparatuur voor fysiotherapie en geriatrie
- Medische informatie- en automatiseringssystemen*)
- Implanteerbare hulpmiddelen en hulpmiddelen ter vervanging van zintuigen en organen of ten behoeve van orgaanfunctie-ondersteuning*)
- Kostenbesparende diagnostica*)

X. Produktiebesturingssystemen

- Computer-aided design systemen*)
- Meet- en regelsystemen*) . sensoren
- . weegwerktuigen
- . optische produkten
- Produktie-automatiseringssystemen*) . robotica
- . geautomatiseerde voorraad-systemen
- . onderhoud en schoonmaak-systemen

*) Veelbelovende activiteitsvelden welke vooral zijn gebaseerd op technologische ontwikkelingen.

BIJLAGE C

Overzicht van perspectiefvol geachte marktgebieden in de dienstensector
(Ontleend aan: Eindrapport Stuurgroep Dienstsonderzoek, Ondernemen in Diensten, 1983).

De kern van het werk van de stuurgroep Dienstsonderzoek omvatte de analyse van een negental perspectiefvol geachte marktgebieden:

1. Groothandel in machines
 - groothandel in machines en apparaten voor water- en koeltechniek
 - groothandel in machines voor de grafische industrie
 - Groothandel in elektronische en elektrotechnische instrumenten, meet- en regelapparatuur
 - groothandel in kantoor machines en kantoor meubelen
 - Groothandel in machines voor de procesindustrie
2. Ingenieursactiviteiten
3. Diverse sectoren van het goederenvervoer
4. Building-services
 - schoonmaakonderhoud
 - onderhoud van technische installaties
 - onderhoud van beplantingen
 - ongediertebestrijdings- en ontsmettingsdiensten
 - wasserijen
 - beveiliging
 - catering
 - uitzenddiensten
 - afvalverwijdering- en verwerking
5. Dag- en verblijfstoerisme
6. Congresmarkt
7. Buitenschoolsonderwijs
8. Audiovisuele software-sector
9. Beveiligingsmarkt

BIJLAGE D

Overzicht van "kansrijke" geachte bedrijfs(sub)groepen uit de standaard
bedrijfsindeling (S.B.I.-C.B.S.)

Naast een omschrijving van de betreffende bedrijfssubgroepen volgens de CBS-classificatie, is tevens een verwijzing opgenomen naar de door de Commissie Wagner en Stuurgroep Dienstenonderzoek genoemde "kansrijke" aandachtsgebieden, activiteitsvelden en perspectiefvol geachte marktgebieden.

De selectie van bedrijfssubgroepen in de bedrijfstakken van de industrie, bouwnijverheid en bouwinstallatiebedrijven, alsmede die in het vervoer en communicatie, is geheel gebaseerd op de inventarisatie van de Commissie Wagner. Daarentegen zijn vrijwel alle bedrijfssubgroepen in de groothandel, de zakelijke dienstverlening, onderwijs en onderzoek, alsmede de overige dienstverlenende bedrijvigheid geselecteerd aan de hand van de inventarisatie van de Stuurgroep Dienstenonderzoek.

Kansrijke geachte bedrijfs(sub)groepen ontleend aan het 2e verslag van werkzaamheden van de 'Adviescommissie inzake de Voortgang van het Industriebeleid', 1983.

S.B.I.- code	Bedrijfssubgroepen - omschrijving (S.B.I.-C.B.S.)	Aandachtsgebieden, activiteitsvelden en individuele activiteiten of produkten
12	Aardolie en aardgaswinning en exploratie.	
	12.03 Aardolie en aardgasexploratie	IV. Offshore-consultancy
20/21	Voedings- en genotmiddelenindustrie	
20.11	Openbare slachthuizen	II. Agrarische en voedingsmiddelenindustrie
20.12	Loonslachtersbedrijven	- slachterijen
20.13	Engrosslachterijen	
20.14	Vleeswaren- en vleesconservenfabrieken	
20.15	Pluimveeslachterijen	
20.16	Vetsmelterijen	
20.17	Darmenbewerkingsinrichting	
20.21	Zuivelproduktenfabrieken	- zuivelsector
20.22	Consumptiemelk- en melkproduktenfabrieken	
20.23	Consumptie-ijsfabrieken	
20.61	Plantaardige en dierlijke olie en vettenfabrieken	- oliën en vetten
20.91	Cacao- en chocoladefabrieken	- cacao
21.37	Aardappelproduktenfabrieken	- aardappelprodukten
21.39	Voedingsmiddelenfabrieken niet eerder genoemd	- diverse eetbare produkten met hoge toegevoegde waarde
21.41	Gist- en spiritusfabrieken	- bier
21.51	Bierbrouwerijen	
21.52	Mouterijen	
21.71	Sigarenfabrieken	- tabaksprodukten, met name shagtabak
21.72	Sigarettenfabrieken	
21.73	Tabakskerverijen	
21.79	Tabaksverwerkende fabrieken	

26	Papier- en papierwarenindustrie.		
	26.11 Papier- en kartonfabrieken	II.	Agrarische en voedingsmiddelenindustrie
	26.29 Papierwarenfabrieken n.e.g.		- verpakkingen
	26.32 Kartonnagefabrieken		
27	Grafische industrie, uitgeverijen		
	27.29 Uitgeverijen niet eerder eerder genoemd	VII.	Telecommunicatie en media - elektronische media (data base publishing, audiovisuele produkties)
29	Chemische industrie		
	29.11 Kunstmeststoffenfabrieken	II.	Agrarische en voedingsmiddelenindustrie - kunstmest
	29.51 Verf-, lak en vernisfabrieken	V.	Verdelingschemie - eindprodukten (verf)
	29.61 Geneesmiddelen		- produkten met hoge toegevoegde waarde
	29.81 Chemische bestrijdingsmiddelenfabrieken e.d.		- idem
	29.91 Lijm- en plakmiddelenfabrieken		- idem
	29.99 Chemische produktenfabrieken niet eerder genoemd		- idem
30	Kunstmatige en synthetische garen- en vezelindustrie		
	30.01 Kunstmatige en synthetische garen- en vezelfabrieken	V.	Veredelingschemie - nieuwe materialen (sterke vezels)
31	Rubber- en kunststofverwerkende industrie		
	31.31 Kunststofverwerkende fabrieken	V.	Veredelingschemie - eindprodukten (kunststofverwerking)
32	Bouwmaterialen-, aardewerk- en glasindustrie		
	32.79 Minerale produktenfabrieken niet eerder genoemd	III.	(Water)bouw en infrastructuur - woningbouw
	32.81 Glasfabrieken		- woningbouw - energiebesparing

34	Metaalproduktenindustrie (excl. machines en transportmiddelen)		
34.31	Tank-, reservoir- en pijpleidingenbouw	IV.	Offshore - pijpleidingsystemen
34.49	Constructiewerkplaatsen niet eerder genoemd		- ontwerpen en bouwen van exploratie- en exploitatie-equipment
34.84	Verlichtingsornamenten-fabrieken	III.	(Water)bouw en infrastructuur - kleinschalige energie-opwekking- en distributie (verlichtingsindustrie en verlichtingsarmaturen).
35	Machine-industrie		
35.11	Landbouwmachinefabrieken	II.	Agrarische en voedingsmiddelenindustrie
35.31	Verpakkingsmachinefabrieken		- landbouwwerktuigen en machines
35.32	Fabrieken van machines en apparaten voor de voedings- en genotmiddelenindustrie en van grootkeukeninstallaties		- verpakkingen - machines en apparaten voor de voedings- en genotmiddelenindustrie
35.33	Fabrieken van machines en apparaten voor de aardolieverwerkende, de chemische en de farmaceutische industrie	X.	Productiebesturings-systemen - meet- en regelsystemen - productie-automatiserings-systemen - idem
35.34	Fabrieken van machines en aparaten voor de rubber en kunststofverwerkende industrie	V.	Verdelingschemie - eindprodukten (kunststofverwerking)
35.71	Stoomketel- en stookinrichtingsfabrieken	III.	(Water) bouw en infrastructuur - energiebesparing
35.72	Verbrandingsmotoren-, turbine- en overige krachtwerktuigenfabrieken		- idem + lokale energie-opwekkingen-distributie
35.81	Kantoormachinefabrieken	VI.	Kantoorsystemen
35.91	Fabrieken van pompen, compressoren, hydraulische en pneumatische elementen en installaties	III.	(Water)bouw en infrastructuur - kleinschalige energie-opwekking en distributie - energiebesparing (klimaat apparatuur)
35.92	Luchttechnische, koel- en droogapparatenfabrieken, koeltechnische installatiebedrijven		
35.93	Weegwerktuigen- en winkel-machinefabrieken	X.	Productiebesturings-systemen - meet- en regelsystemen

36	Elektronische industrie	
36.11	Elektrische draad- en kabelfabrieken	VII. Telecommunicatie en media
36.21	Elektromotoren-, generatoren en transformatorenfabrieken	III. Water (bouw) en infrastructuur - kleinschalige energieopwekking-distributie - idem
36.22	Schakel- en installatiemateriaalfabrieken	- idem
36.92	Elektrische lampenfabrieken	X. Productiebesturingssystemen
36.93	Elektrische en elektronische meet- en regelapparaten en elektromedische toestellenfabrieken	IX. Medische technologie
36.94	Telecommunicatie en signaalapparatenfabrieken.	VII. Telecommunicatie en media
36.95	Fabrieken van radio- en televisie-ontvangstapparaten en elektronische apparaten niet eerder genoemd.	- idem
37	Transportmiddelenindustrie	
37.11	Autofabrieken en -assemblagebedrijven	VII. Transportmiddelen - wielvoertuigen
37.21	Aanhangwagen- en opleggerfabrieken	- idem
37.22	Carrosseriefabrieken	- idem
37.43	Nieuwbouw- en reparatiewerven van vissersvaartuigen, zeesleepboten, baggermateriaal, booreilanden e.d.	- scheepsbouw en baggermateriaal
37.44	Nieuwbouw- en reparatiewerven van kustvaartuigen	- idem
37.45	Nieuwbouw- en reparatiewerven van overige zeeschepen	- idem
37.71	Vliegtuigbouw- en vliegtuigreparatiebedrijven	- vliegtuigen korte/middellange afstand
38	Instrumenten en optische industrie	
38.11	Medische, chirurgische en tandheelkundige fabrieken	IX. Medische technologie
38.21	Meet- en regelapparatuur en overige instrumentenfabrieken	X. Productiebesturingssystemen
38.31	Optische en fototechnische artikelenfabrieken	XIII. Defensie-uitrusting-optronica

		X.	Produktiebesturings- systemen - meet- en regelsystemen (optische produkten)
39	Overige industrie		
	39.11 Diamantslijperijen	IV.	Offshore - diamantindustrie
	39.99 Overige be- en verwerkende industrie niet eerder ge- noemd	XII	Milieu - afvalverwerking, waterzuivering, e.d.
51	Bouwnijverheid		
	51.19 Gespecialiseerde aannemers- bedrijven, burgerlijke en utiliteitsbouw niet eerder genoemd	III.	(Water)bouw en infra- structuur - o.m. waterbouwwerken - woningbouw
	51.21 Aannemersbedrijven van grond-, water- en waterbouw- kundige werken (algemeen)		- waterbouwwerken; kennisexport
	51.23 Kabel- en buizenleggers- bedrijven		- pijpleidingen
	51.24 Baggerbedrijven		- baggerwerken
	51.25 Cultuurtechnische bedrijven, grondwerkbedrijven niet eer- der genoemd		- kennisexport (plan- matige landontwikke- ling en -inrichting)
52	Bouwinstallatiebedrijven		
	52.22 Isolatiebedrijven	III.	(Water)bouw en infra- structuur - energiebesparing
61/62	Groothandel		
	61.13 Groothandel in zaai- en pootgoed	II.	Agrarische en voedings- middelenindustrie - uit- gangsmateriaal
72	Wegvervoer		
	72.43 Pijpleidingenbedrijven	I.	Transito - kennis-export - consultancy
		IV.	Offshore - pijpleidingsystemen

73	Zeevaart	
	73.31 Laad-, los- en over- slagbedrijven (t.b.v. zeescheepvaart)	I. Transito - fysieke distributie- centra
	73.39 Zeevaart verwante bedrijven niet eerder genoemd	- idem
74	Binnenvaart	
	74.21 Laad-, los- en over- slagbedrijven (t.b.v. binnenvaart)	- idem
	74.29 Binnenvaart verwante bedrijven niet eerder genoemd	- idem
75	Luchtvaart	
	75.11 Luchtvaartbedrijven	- luchtvervoer
	75.21 Luchtvaart verwante bedrijven	- idem
77	Communicatiebedrijven	
	77.02 Telefoon-, telegraaf- diensten e.d.	- transito-informatica- en automatiserings- systemen

BIJLAGE E

Kansrijke geachte bedrijfs(sub)groepen ontleend aan het Eindrapport van de Stuurgroep Dienstenonderzoek, 'Ondernemen in Diensten', 1983

S.B.I.- code	Bedrijfssubgroepen - omschrijving (S.B.I.-C.B.S.)	Perspectievolle marktgebieden, aandachtsgebieden
61/62	Groothandel	
61.74	Groothandel in machines voor de grafische industrie	Perspectievolle marktgebieden in de groothandel
61.75	Groothandel in machines voor voor de voedings- en genotmiddelenindustrie (excl. verpakkingsmachines)	- idem
61.76	Groothandel in machines voor de chemische en overige procesindustrie	- idem
61.79	Groothandel in kantoor-machines	- idem
61.81	Groothandel in machines en apparaten voor warmte-techniek	- idem
61.82	Groothandel in machines en en apparaten voor koel- en vriestechniek	- idem
61.85	Groothandel in elektromotoren, elektrotechnische en elektronische instrumenten en onderdelen, schakelkasten en ander installatiemateriaal	- idem
61.86	Groothandel in meet- en regelapparatuur	- idem
62.12	Groothandel in kantoor- en bedrijfsmeubelen	- idem
84	Zakelijke dienstverlening	Aandachtsgebied zakelijke dienstverlening (mede i.v.m. informatisering)
84.31	Computer servicediensten	- idem
84.41	Ingenieursbureaus	- idem
84.42	Architectenbureaus	- idem
84.43	Bouwtechnische ontwerp- en adviesbureaus	- idem
84.44	Expertise- en taxatiebureaus	- idem

	84.49	Technische ontwerp- en adviesbureaus niet eerder genoemd	- idem
	84.61	Economische adviesbureaus	- idem
	84.95	Beurs- en tentoonstellingswezen	- congresmarkt
	84.96	Bewakingsdiensten	- Building services
92		Onderwijs	
	92.99	Onderwijs niet eerder genoemd	- Buitenschools mondeling en schriftelijk onderwijs
95		Sociaal-culturele en culturele instellen	
	95.62	Filmproductiecentra	- Audiovisuele software-sector
97		Bedrijfs- en werknemersorganisaties, researchinstellingen, overige sociale organisaties	
	97.51	Agrarische proefstations e.d. instellingen	- onderzoek gericht op ingenieursactiviteiten
	97.52	Overige technische e.a. natuurwetenschappelijke proefstations, laboratoria e.d. instellingen	- idem
	97.53	Economisch- en sociaal-wetenschappelijke instellingen	- idem
	97.59	Research- e.d. wetenschappelijke instellingen niet eerder genoemd	- idem
98		Overige dienstverlenende bedrijven	
	98.12	Rioolwaterzuiveringsinrichtingen (incl. rioolgemalen)	- Building services (w.o. onderhoud, schoonmaak, ontsmetting, bewakingsdiensten)
	98.13	Vuilverwerkingsbedrijven (geen compostbedrijven)	- idem
	98.14	Ongediertebestrijdings- en ontsmettingsbedrijven	- idem

98.21	Glazenwasserijen en schoon- maakbedrijven	- idem
98.29	Schoonmaakbedrijven niet eerder genoemd	- idem
98.31	Wasserijen en strijk- inrichtingen	- idem
98.32	Chemische wasserijen en ververijen	- idem

IN 1986 REEDS VERSCHENEN

- 202 J.H.F. Schilderincx
Interregional Structure of the European Community. Part III
- 203 Antoon van den Elzen and Dolf Talman
A new strategy-adjustment process for computing a Nash equilibrium in a noncooperative more-person game
- 204 Jan Vingerhoets
Fabrication of copper and copper semis in developing countries. A review of evidence and opportunities
- 205 R. Heuts, J. van Lieshout, K. Baken
An inventory model: what is the influence of the shape of the lead time demand distribution?
- 206 A. van Soest, P. Kooreman
A Microeconomic Analysis of Vacation Behavior
- 207 F. Boekema, A. Nagelkerke
Labour Relations, Networks, Job-creation and Regional Development. A view to the consequences of technological change
- 208 R. Alessie, A. Kapteyn
Habit Formation and Interdependent Preferences in the Almost Ideal Demand System
- 209 T. Wansbeek, A. Kapteyn
Estimation of the error components model with incomplete panels
- 210 A.L. Hempenius
The relation between dividends and profits
- 211 J. Kriens, J.Th. van Lieshout
A generalisation and some properties of Markowitz' portfolio selection method
- 212 Jack P.C. Kleijnen and Charles R. Standridge
Experimental design and regression analysis in simulation: an FMS case study
- 213 T.M. Doup, A.H. van den Elzen and A.J.J. Talman
Simplicial algorithms for solving the non-linear complementarity problem on the simplotope
- 214 A.J.W. van de Gevel
The theory of wage differentials: a correction
- 215 J.P.C. Kleijnen, W. van Groenendaal
Regression analysis of factorial designs with sequential replication
- 216 T.E. Nijman and F.C. Palm
Consistent estimation of rational expectations models

- 217 P.M. Kort
The firm's investment policy under a concave adjustment cost function
- 218 J.P.C. Kleijnen
Decision Support Systems (DSS), en de kleren van de keizer ...
- 219 T.M. Doup and A.J.J. Talman
A continuous deformation algorithm on the product space of unit simplices
- 220 T.M. Doup and A.J.J. Talman
The 2-ray algorithm for solving equilibrium problems on the unit simplex
- 221 Th. van de Klundert, P. Peters
Price Inertia in a Macroeconomic Model of Monopolistic Competition
- 222 Christian Mulder
Testing Korteweg's rational expectations model for a small open economy
- 223 A.C. Meijdam, J.E.J. Plasmans
Maximum Likelihood Estimation of Econometric Models with Rational Expectations of Current Endogenous Variables
- 224 Arie Kapteyn, Peter Kooreman, Arthur van Soest
Non-convex budget sets, institutional constraints and imposition of concavity in a flexible household labor supply model
- 225 R.J. de Groof
Internationale coördinatie van economische politiek in een twee-regio-twee-sectoren model
- 226 Arthur van Soest, Peter Kooreman
Comment on 'Microeconomic Demand Systems with Binding Non-Negativity Constraints: The Dual Approach'
- 227 A.J.J. Talman and Y. Yamamoto
A globally convergent simplicial algorithm for stationary point problems on polytopes
- 228 Jack P.C. Kleijnen, Peter C.A. Karremans, Wim K. Oortwijn, Willem J.H. van Groenendaal
Jackknifing estimated weighted least squares
- 229 A.H. van den Elzen and G. van der Laan
A price adjustment for an economy with a block-diagonal pattern
- 230 M.H.C. Paardekooper
Jacobi-type algorithms for eigenvalues on vector- and parallel computer
- 231 J.P.C. Kleijnen
Analyzing simulation experiments with common random numbers

- 232 A.B.T.M. van Schaik, R.J. Mulder
On Superimposed Recurrent Cycles
- 233 M.H.C. Paardekooper
Sameh's parallel eigenvalue algorithm revisited
- 234 Pieter H.M. Ruys and Ton J.A. Storcken
Preferences revealed by the choice of friends
- 235 C.J.J. Huys en E.N. Kertzman
Effectieve belastingtarieven en kapitaalkosten
- 236 A.M.H. Gerards
An extension of König's theorem to graphs with no odd- K_4
- 237 A.M.H. Gerards and A. Schrijver
Signed Graphs - Regular Matroids - Grafts
- 238 Rob J.M. Alessie and Arie Kapteyn
Consumption, Savings and Demography
- 239 A.J. van Reeken
Begrippen rondom "kwaliteit"
- 240 Th.E. Nijman and F.C. Palmer
Efficiency gains due to using missing data. Procedures in regression models
- 241 S.C.W. Eijffinger
The determinants of the currencies within the European Monetary System

IN 1987 REEDS VERSCHENEN

- 242 Gerard van den Berg
Nonstationarity in job search theory
- 243 Annie Cuyt, Brigitte Verdonk
Block-tridiagonal linear systems and branched continued fractions
- 244 J.C. de Vos, W. Vervaat
Local Times of Bernoulli Walk
- 245 Arie Kapteyn, Peter Kooreman, Rob Willemse
Some methodological issues in the implementation
of subjective poverty definitions
- 246 J.P.C. Kleijnen, J. Kriens, M.C.H.M. Lafleur, J.H.F. Pardoel
Sampling for Quality Inspection and Correction: AOQL Performance
Criteria
- 247 D.B.J. Schouten
Algemene theorie van de internationale conjuncturele en structurele
afhankelijkheden
- 248 F.C. Bussemaker, W.H. Haemers, J.J. Seidel, E. Spence
On (v,k,λ) graphs and designs with trivial automorphism group
- 249 Peter M. Kort
The Influence of a Stochastic Environment on the Firm's Optimal Dyna-
mic Investment Policy
- 250 R.H.J.M. Gradus
Preliminary version
The reaction of the firm on governmental policy: a game-theoretical
approach
- 251 J.G. de Gooijer, R.M.J. Heuts
Higher order moments of bilinear time series processes with symmetri-
cally distributed errors
- 252 P.H. Stevers, P.A.M. Versteijne
Evaluatie van marketing-activiteiten
- 253 H.P.A. Mulders, A.J. van Reeken
DATAAL - een hulpmiddel voor onderhoud van gegevensverzamelingen
- 254 P. Kooreman, A. Kapteyn
On the identifiability of household production functions with joint
products: A comment
- 255 B. van Riel
Was er een profit-squeeze in de Nederlandse industrie?
- 256 R.P. Gilles
Economies with coalitional structures and core-like equilibrium con-
cepts

- 257 P.H.M. Ruys, G. van der Laan
Computation of an industrial equilibrium
- 258 W.H. Haemers, A.E. Brouwer
Association schemes
- 259 G.J.M. van den Boom
Some modifications and applications of Rubinstein's perfect equilibrium model of bargaining
- 260 A.W.A. Boot, A.V. Thakor, G.F. Udell
Competition, Risk Neutrality and Loan Commitments
- 261 A.W.A. Boot, A.V. Thakor, G.F. Udell
Collateral and Borrower Risk
- 262 A. Kapteyn, I. Woittiez
Preference Interdependence and Habit Formation in Family Labor Supply
- 263 B. Bettonvil
A formal description of discrete event dynamic systems including perturbation analysis
- 264 Sylvester C.W. Eijffinger
A monthly model for the monetary policy in the Netherlands
- 265 F. van der Ploeg, A.J. de Zeeuw
Conflict over arms accumulation in market and command economies
- 266 F. van der Ploeg, A.J. de Zeeuw
Perfect equilibrium in a model of competitive arms accumulation
- 267 Aart de Zeeuw
Inflation and reputation: comment
- 268 A.J. de Zeeuw, F. van der Ploeg
Difference games and policy evaluation: a conceptual framework
- 269 Frederick van der Ploeg
Rationing in open economy and dynamic macroeconomics: a survey
- 270 G. van der Laan and A.J.J. Talman
Computing economic equilibria by variable dimension algorithms: state of the art
- 271 C.A.J.M. Dirven and A.J.J. Talman
A simplicial algorithm for finding equilibria in economies with linear production technologies
- 272 Th.E. Nijman and F.C. Palm
Consistent estimation of regression models with incompletely observed exogenous variables
- 273 Th.E. Nijman and F.C. Palm
Predictive accuracy gain from disaggregate sampling in arima - models

- 274 Raymond H.J.M. Gradus
The net present value of governmental policy: a possible way to find the Stackelberg solutions
- 275 Jack P.C. Kleijnen
A DSS for production planning: a case study including simulation and optimization
- 276 A.M.H. Gerards
A short proof of Tutte's characterization of totally unimodular matrices
- 277 Th. van de Klundert and F. van der Ploeg
Wage rigidity and capital mobility in an optimizing model of a small open economy
- 278 Peter M. Kort
The net present value in dynamic models of the firm
- 279 Th. van de Klundert
A Macroeconomic Two-Country Model with Price-Discriminating Monopolists
- 280 Arnoud Boot and Anjan V. Thakor
Dynamic equilibrium in a competitive credit market: intertemporal contracting as insurance against rationing
- 281 Arnoud Boot and Anjan V. Thakor
Appendix: "Dynamic equilibrium in a competitive credit market: intertemporal contracting as insurance against rationing"
- 282 Arnoud Boot, Anjan V. Thakor and Gregory F. Udell
Credible commitments, contract enforcement problems and banks: intermediation as credibility assurance
- 283 Eduard Ponds
Wage bargaining and business cycles a Goodwin-Nash model
- 284 Prof.Dr. hab. Stefan Mynarski
The mechanism of restoring equilibrium and stability in polish market
- 285 P. Meulendijks
An exercise in welfare economics (II)
- 286 S. Jørgensen, P.M. Kort, G.J.C.Th. van Schijndel
Optimal investment, financing and dividends: a Stackelberg differential game
- 287 E. Nijssen, W. Reijnders
Privatisering en commercialisering; een oriëntatie ten aanzien van verzelfstandiging
- 288 C.B. Mulder
Inefficiency of automatically linking unemployment benefits to private sector wage rates

- 289 M.H.C. Paardekooper
A Quadratically convergent parallel Jacobi process for almost diagonal matrices with distinct eigenvalues
- 290 Pieter H.M. Ruys
Industries with private and public enterprises
- 291 J.J.A. Moors & J.C. van Houwelingen
Estimation of linear models with inequality restrictions
- 292 Arthur van Soest, Peter Kooreman
Vakantiebestemming en -bestedingen
- 293 Rob Alessie, Raymond Gradus, Bertrand Melenberg
The problem of not observing small expenditures in a consumer expenditure survey